

ÂŞIK FİGANÎ'DE KLASİK TÜRK ŞİİRİNİN ETKİLERİ*

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI *

Türk kültürü, tarihi ve sanatı gibi edebiyatı da bir bütündür. Türk şiiri de bu bütünlük içinde gelişimini sürdürmüştür. Farklı estetik çizgilere sahip olmakla birlikte ortak bir kültür birikimine yaslanan halk ve klasik şiirimizin ortak yanları oldukça fazladır.

Bu güne değin farklı yönleri göz önünde bulundurulduğundan bu iki disiplinin bir birine zıt, ve tamamen bir birinden farklı edebiyatlar olduğu sanılmış, arada derin uçurumlar yaratılmaya çaba gösterilmiştir. Âşık tarzı ile Divan şiiri aynı kültür kaynağından beslendikleri için ortak yönlerinin bulunması doğaldır.

Anonim halk şiiri, Âşık şiiri ve Divan şiiri arasındaki ortak yönleri Türk kültürünün bütünlüğü ve devamlılığı esaslarına göre ele almak gerekir.

Klasik şairlerimizden bazıları âşıklarımızın etkisinde kalarak hece ölçüsüyle ve daha sade bir dille şiir denemeleri yapmışlardır. Bu durumun mahallileşme cereyanının doğal sonucu olarak ortaya çıktığı ileri sürülüyorsa da bu yakınlaşmayı klasik şiirimizin ilk yıllarına kadar götürmek mümkündür. Belki var olan bu yakınlığın mahallileşme cereyanı ile hızlandığı söylenebilir. Buna karşılık halk şairleri de klasik şiirin etkisinde kalarak aruzun belli kalıpları ile divan, kalenteri, satranç, semai tarzlarında şiirler yazmışlardır.

Bu konuda Fuad Köprülü “*Klasik edebiyat üzerinde halk edebiyatımızın ve halk edebiyatı üzerinde klasik edebiyatımızın bir takım tesir ve aksi tesirleri göze çarpmamak mümkün değildir...*”¹ demektedir. Her ne kadar edebiyatımızı Halk edebiyatı ve Divan edebiyatı gibi bir ayırma tabi tutsak da bu değişik çevre ve düşünce tarzının ürünlerine birçok ortak noktanın bulunduğu görülmekte, bir birleri üzerine de çeşitli etkiler yaptıkları bilinmektedir.

Biz, Geredeli Âşık Figanî üzerinde Klasik şiirimizin etkilerini saptamaya çalışacağız. Bu incelememizi yaparken Hayrettin İvgin’in Kültür Bakanlığı yayınları arasında yayımlanan Geredeli Âşık Figanî adlı eserini esas aldık.² Türk Edebiyatında Figanî mahlası ile şiir yazan çok sayıda âşık ve divan şairi bulunmaktadır. Bizim üzerinde durduğumuz Figanî, Dertli’nin çırağı olup 1814-1895 yılları arasında yaşamış Geredeli Figanî’dir.

Figanî hakkında ilk yazılı kaynak, “*Bolu Vilayet Salnamesi*” adlı kitaptır. En gerçekçi bilgiler bu salnamededir.³

Baba adı Mustafa, anne adı Zeynep olan Figanî’nin asıl adı Seyyid Ahmet’tir. İlk öğrenimini Sıbyan mektebindeki Hoca Tahir Efendi’den almıştır. On yaşından itibaren saz çalmaya başlayan Seyyit Ahmet’e kendisinde büyük bir yetenek olduğunu gören Âşık Dertli, onun saz ve söz ustası olup *Figanî* mahlasını vermiştir.

Sadi Yaver Ataman, Figanî için, “*Rind meşreb olup laubali tabiatlı, işretperest bir insandır. Sarhoş dolaşır, sözünü esirgemez, her gördüğü güzele ilan-ı aşk eder,*

* Folklor/Edebiyat, S.20, s.79-92

* Dokuz Eylül Üniv. Buca Eğt. Fak. Türkçe Eğt. Böl. Öğretim Üyesi

¹ Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, 2. Bas. İst. 1980, s.117

² Hayrettin İvgin, **Geredeli Âşık Figanî**, Kültür Bak. Yay. Ank. 1994

³ Bolu Vilayet Salnamesi, 1921-1922, s. 591-595

çeşitli münasebetsizlikler yapardı.”⁴ deyip, kişileri en ağır biçimde hicvetmekten çekinmediğini ifade etmektedir.

Figânî'nin yaşadığı on dokuzuncu yüzyıl etkilenmenin en fazla olduğu dönemdir. Bu dönemde klasik şairlerde hece ölçüsünü kullanarak şiir yazmak; âşıklarda da divan tertip edip aruzla şiir yazmak moda halini almıştır. Tokatlı Nuri, Erzurumlu Emrah bu modaya uyan ünlü âşıklardandır. Bu karşılıklı etkileniş Figânî üzerinde de etkisini göstermiştir. Hatta bu etki o kadar fazla olmuştur ki Figânî, bazen âşıklık geleneklerini bile ihmal etmiştir. O da divan tertip etmiş, aruzla şiirler yazmış, klasik Türk şiirinin mazmunlarını bolca kullanmıştır. Biz, Figânî'deki klasik Türk şiirinin etkilerini biçim ve içerik yönünden inceleyeceğiz.

A. Biçim Yönünden

Âşıklardan bazıları On yedinci yüzyıldan sonra divan şairlerinin etkisinde kalarak şiirlerini sadece cönkte toplamayıp divan da tertip etmişlerdir. Figânî de şiirlerini divanda toplayanlardandır.

Figânî şiirlerinde hece ölçüsünün yanında aruz ölçüsünü de kullanmıştır. Figânî'nin hece ölçüsüyle yazılmış on yedi şiirinden bir tanesi sekizli diğerleri de on birli ölçü ile yazılmıştır. Aruz ölçüsüyle yazılmış olan şiirlerin hepsi de uzun kalıplarla yazılmıştır. Bu uzun kalıplarda da genellikle düz kalıplar kullanılmıştır. *Fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün* kalıbıyla kırk sekiz şiir, *mefâilün/mefâilün/mefâilün/mefâilün* kalıbıyla otuz beş şiir görülmektedir. Karışık kalıp olarak sadece *mefûlü/mefâilü/mefâilü/feûlün* ölçüsü kullanılmıştır. Bu ölçü ile yazılan şiirlerin sayısı da on tane dir.

Âşık Figânî klasik şiirin nazım şekillerinden gazel, tarzını bolca kullanmıştır. İvgin'in kitabında gazel biçiminde yazılmış 88 şiirinin bulunuşu bunun önemli bir göstergesidir.

Klasik Türk şiirinin büyük ölçüde etkisi altında kalan Figânî, gazel dışında değişik örnekleri de denemiştir. Hece ölçüsüyle ve dörtlüklerle yazdığı:

*Erenler pendini gûşeyle cânâ
Âkil doğru sözü arar demişler
“Men aref” bağını kuldinsa me’va
Senin için her dem bahar demişler
İnsan isen olma nefisine esir
Nefsini kendine kul et, ol emir
Kişi bu dünyaya bir kerre gelir
Gidenler dönmedi tekrar demişler⁵*

biçiminde başlayan yirmi yedi dörtlükten oluşan *Nasihah Destanı* adlı şiiri pend-name türünün güzel örneklerindedir. Aruz ölçüsüyle de *pend-name* türünün:

*Benim bu sözlerim ibret nasihat dinleyen ferde
Sana ol emr-i tenbih sözün bil olduğun yerde⁶*

*İç gönüller şerbetinden behreyab ol kahveci
Tut ki pendim gafil olma kâmiyab ol kahveci⁷*

*Nuh-ı pendim evvelâ âkil rical ol sevdiğim
Her usûle âşinâ sâhip rical ol sevdiğim⁸*

⁴ Sadi Yaver Ataman, *Anadolu Halk Sazları Yerli Muzikçiler ve Halk Musiki Karakterleri*, Burhanettin Mat. İst. 1938, s.38

⁵ İvgin, *a.g.e.* s.38

⁶ İvgin, *a.g.e.* s.60

⁷ İvgin, *a.g.e.* s.95

biçiminde, gazel şeklinde güzel örneklerini vermiştir.

Âşık Figanî, gazel biçiminde üç tane de münacaat yazmıştır. Bunlar:

*Medet yarabbena senden inayet bir günahkârım
Cemian padişahlar padişahı Şah-ı Hünkârım⁹*

*Hamd-i bî pâyân hüvallah Ahmed-i Bârî Huda
Vâcib oldu Âdem'e secde kılınmak ibtida¹⁰*

*Hamd-i bî-pâyân Hudâ âdem yaratmış bizleri
Ahsen-i takvim ile ekrem yaratmış bizleri¹¹*

beyitleriyle başlayan şiiirlerdir.

Figanî'nin muhammes biçiminde “*Beddua*”¹² adlı ilginç bir *münacaatı* da bulunmaktadır.

Klasik Türk şiirinin etkisini fazlaca gördüğümüz Figanî'nin şiirleri arasında “*Na'î*” biçiminde yazılmış üç gazeline rastladık. Bunlar:

*Hudânın enver-i nûr-ı ziyâsı yâ Resûlullah
Harîm-i vahdetin bin Mustafâ'sı yâ Resûlullah¹³
Bütün mücrimlere senden atâdır ya Resûlullah
Kulûb-i enverin arş üstüvâdır yâ Resûlullah¹⁴
Bu âsî ümmete senden inâyet yâ Resûlullah
Gerek dünyâda ukbâda şefâat yâ Resûlullah¹⁵*

beyitleriyle başlayan şiiirlerdir.

Figanî'nin Sultan Hamid için yazdığı:

*Şimdi devran ey gönül âkil arâfat devridir
Hazret-i Sultan Hamid devri nezâfet devridir¹⁶*

beyitiyle başlayan methiyesi ve Kerbelâ olayı ile ilgili yazdığı, “*Mersiye-i Hüseyin-i Şehid-i Kerbelâ*” adlı:

Yevm-i mâtemdir Muharrem müminin zindânıdır¹⁷

dizesiyle başlayan *mersiyesi*;

Hâkim-i dâna-yı ekrem derdime derman buyur¹⁸

dizesiyle başlayan *kasidesi*, Klasik Türk şiirinin etkisiyle yazılan ilginç örneklerdendir.

Âşık edebiyatında, divan edebiyatının etkisiyle uygulanmaya başlayan ve zamanla gelenek haline dönüşen tarih düşürmenin ilginç ve güzel bir örneğini de Âşık Figanî:

*Besmeyle başladık biz üçyüz beşte yapmağa
Pek güzel âb ü havâsı bir müferrih hoş mekân¹⁹*

biçiminde vermiştir.

⁸ İvgin, a.g.e. s.110

⁹ İvgin, a.g.e. s.71

¹⁰ İvgin, a.g.e. s.87

¹¹ İvgin, a.g.e. s.98

¹² İvgin, a.g.e. s.141

¹³ İvgin, a.g.e. s.61

¹⁴ İvgin, a.g.e. s.62

¹⁵ İvgin, a.g.e. s.63

¹⁶ İvgin, a.g.e. s.124

¹⁷ İvgin, a.g.e. s.139

¹⁸ İvgin, a.g.e. s.128

¹⁹ İvgin, a.g.e. s.112

a. Ölçü

Halk şiirinin esas ölçüsü hece ölçüsüdür. Figanî de kimi şiirlerini temsilcisi olduğu halk şiiri disiplininin ölçüsü olan hece ile yazmıştır. Hece ile yazdığı şiirlerindeki başarısı tartışılmaz derecede güzeldir.

Hayrettin İvgin'in yayımladığı kitapta hece ile yazılmış on sekiz şiire yer verilmiştir. Hece ile yazdığı şiirlerinin sayısı aslında bu kadar az olmasa gerekir. Kitaptaki heceli şiirlerin:

Dilber atma gamzen oku

Tâ tenimden cane geçti

Tığ-ı müjgânını sakın

Sînem üzre kane geçti

dörtlülüğü ile başlayan bir tanesi sekizli, diğerlerinin tamamı on birli ölçüyledir. Aruz ölçüsüyle yazdığı şiirlerinde ise uzun kalıpları kullanmıştır. Genellikle de düz kalıpları tercih etmiştir. Kitapta bulunan aruz ölçüsüyle yazılmış doksan üç şiirden kırksekiz tanesi *Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilâtün /Fâilûn;* otuzbeş tanesi *Mefâilün/ Mefilün/ Mefâilün/ Mefâilün* kalıbıyla; on tanesi de karışık kalıp olarak *Mef'ûlü/ Mefâilü/ Mefâilü/ Feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

b. Uyak

Figanî, klasik şiirde yaygın olarak kullanılan tam uyağı hem hece hem de aruz ölçüsü ile yazdığı şiirlerde fazlaca kullanırken, yarım ve zengin uyağa çok az yer vermiştir. Bunun yanı sıra redifi çok fazla kullandığı görülmektedir.

c. Mahlas alma

Şükrü Elçin, *Mahlas alma* geleneğinin totemizme bağlı destani ve tarihi eski devirlere kadar dayandığını söylemektedir. Bu konuda “*Ferdiyetin kendini gösterdiği zamanlardan itibaren cemiyette belli dini bedii fonksiyonu olan şairleri, aynı zamanda kollektif ruh ve zihniyetin tercümanı olan şiirlerini dinleyici veya okuyucu zümrelerinin hafızalarına amanet ederken kaynağı totem devrine çıkabilen şahsiyetlerini korumak, saklamak, dikkati çekmek ve belki sanatlarını ebedileştirmek gibi düşüncelerle mahlas icat etmişlerdir.*”²⁰ demektedir.

Klasik Türk şiirinin en önemli unsurlarından olan mahlas alma geleneği, Klasik şiirin etkisiyle halk edebiyatına da geçmiş, on altıncı yüzyıldan sonra bütün halk şairleri divan şairleri gibi mahlas kullanmışlardır. Halk edebiyatında mahlas geleneğe bağlı uygulanan bir kural biçimine girmiştir.

On altıncı yüzyıldan önce âşıkların mahlaslarında nispet î'si pek görülmezken on altıncı yüzyıldan itibaren, âşıkların mahlaslarında genellikle nispet î'si ile oluşturulan mahlasların yaygınlaştığı görülmektedir.

Halk şairleri de Fuzulî, Nailî, Bakî gibi divan şairlerinin mahlaslarına benzer Fedaî, Talibî, Ceyhunî, Semaî vb. mahlaslar almışlardır.

Klasik Türk şiirindeki oldukça yaygın olan, üstadların ad verme ve mahlas-name yazma geleneği âşık edebiyatında da görülmeye başlamış hatta divan şairlerini de geçip mahlas alma tam Âhilikteki *peştamal kuşanma* gibi bir geleneğe dönüşmüştür.

Asıl adı Seyyid Ahmed olan Figanî'nin de mahlasını ustası Âşık Dertli vermiştir. Bir şiirinde:

Dertli üstâdım Figanî mahlasım bîcâreyim

Merhamet lutf-i inâyet bendene ihsan buyur

diyen Figanî, bütün şiirlerinde mahlas kullanmıştır.

ç Dil

²⁰ Şükrü Elçin, *Türk Halk Nazmında Mahlas/ Tabşırma Alma Geleneği*, Türk Kültürü, S.223-224

Âşık şiiri sade bir dille halkın zevkini gün ışığına çıkarır, arasından çıktığı toplumun dilini kullanır. Doğal ve yapmacıksızdır, sanat kaygusu gütmmez. Âşık Figanî'nin dili ise:

*Bezm-i muhabbette lezzet arayan
İşitip her sözü aldirmamalı
Kemal-i kadrinde rif'at arayan
Kimseyi zemmedip daldirmamalı²¹*

ve

*Bâkidir bâb-ı hüküm icrâ-yı Hak izhar olur
Kıymet-i Şer'î kadîmi meclis-i vâlâ bilir²²*

örneklerinde görüldüğü gibi klasik Türk şiirinin genel karakterine uygun olarak ağıdalı bir biçimdedir. Klasik Türk şiirinin etkisi ile son derece ağır ve terkiplidir. Aruz ölçüsü ile yazdığı şiirlerindeki ağır dil, hece ile yazdığı şiirlerde de belirgin şekilde görülmektedir.

Figanî, kullandığı Arapça- Farsça sözcüklerin yanı sıra; zıll-ı hayal, tığ-ı müjgân, çar köşe-i devran, şeref-i dest-i pâk gibi ikili ve üçlü tamlamalara bolca yer vermiştir.

*Hüsn-i pâkin âlem-i dünya değer ey nazenin
Çeşm-i mestin şems-i mah nun semâvât-ü zemin²³*

Dizeleri klasik Türk şiirinin herhangi bir şairinin kaleminden çıkmış gibi ağır ve terkiplidir.

A. İçerik Yönünden

Gerek klasik Türk şiiri olsun, gerekse halk şiiri olsun bu disiplinler içinde yer alan bir şairin şiirleri incelenirken üzerinde durulacak hususların başında temalar gelir. Klasik şairler iki disiplinde de aşk, ölüm, doğa, dünyanın faniliği, yoksulluk, gurbet, din vb. temaları güçleri ölçüsünde dile getirmişlerdir. Halk şiirinin önemli simalarından Âşık Figanî de klasik Türk şairlerinin işlediği konuları ustaca işlemiştir. Bunlar arasında dikkat çekenler şunlardır:

a. Aşk

Figanî, klasik Türk edebiyatında görülen aşk anlayışından etkilenmiştir. Onda da divan şairlerinde olduğu gibi sevgili sultandır, ve etrafındakilere lütf ettiği gibi, eza ve cefa de eder. Âşık gerekirse sevgilisi uğruna canını bile verir. Bunun ilginç örneklerini:

*Razı ol miskin Figanî gel teşekki eyleme
Her ne cevrettiyse nîmettir o sultan eyledi²⁴*

ve

*Ehl-i diller ser verir cânan için serden geçer
Teşne dil lâ'l-i lebin nûş itse kevserden geçer²⁵*

dizelerinde görmek mümkündür.

b. Dünyanın faniliği

Figanî, bu dünyanın fâniliğini, geçici olduğunu:

*Ey gönül aklını başına cem et
Dünyada ukbada ticaret eyle
Cihan zıll-ı hayâl derdine em et
Ölmeden öl kabrin ziyaret eyle²⁶*

²¹ İvgin, a.g.e. s.22

²² İvgin, a.g.e. s.125

²³ İvgin, a.g.e. s. 117

²⁴ İvgin, a.g.e. s. 96

²⁵ İvgin, a.g.e. s.121

dizelerinde ustaca dile getirmiştir.

Çeşitli şiirleri incelendiğinde, bu alemin bir seyrangâh olduğunu, sonunda viran olacağını, önemli olan şeyin iman olduğunu hatırlatıp insanın fani olan bu dünyada bir beklentisi olmamasını, öbür dünyanın makbul olduğunu ima ettiği görülmektedir.

c. Felekten Yakınma*

Klasik Türk şiirinde olduğu gibi Figanî'nin şiirleri arasında felekten yakınmanın; zamandan ve bahttan şikâyetin ilginç örneklerini:

*Şu kahpe felekten murat alınmaz
Yalancı dünyada ebet kalınmaz
Malı olmayayanın dostu bulunmaz
Çaylar denizlere akar demişler²⁷*

biçiminde görmekteyiz.

On yedinci yüzyılda, âşıkları etkileyen ve sarsan bütün kötü olayların felekten geldiğine inanılarak güzel şiirler söylenmiştir. Figanî'nin şiirleri arasında gördüğümüz:

*Kaderimce çok yalvardım feleğe
İnat etti sözüüm tutmadı gitti²⁸*

ve

*Hasret dağlarıyla canıma yettin
Ateş-i hicrana saldın ey felek²⁹*

deyişleri felekten yakınmanın güzel örneklerindedir.

Figanî, hep talihinin kötü olduğundan, bu dünyada hiç gülmediğinden şikâyetçi olup:

*Gülmedi dünyaya geldim geleli
Ne kara yazılı garip başım var
Ben kendimi bilip aklım ereli
Akar gözlerimden kanlı yaşım var³⁰.*

biçimindeki ifadelerle duygularını dile getirmiştir. Her türlü kazanın Tanrı'dan geldiğine inanan Figanî, her türlü çileye rağmen Tanrı'ya şükürünü kesmez.

Bazı, klasik Türk şiiri şairleri gibi, yaşadıkları toplumun eleştirisine Figanî'de de rastlamaktayız.

Bu tür taşlamalar toplumda yapılan haksızlıkları dile getirmekte, soygun ve talanın toplumda oluşturduğu yıkım anlatılmaktadır

Toplumla ilgili taşlamalarda âşıklar geleneksel değerleri ve kuralları halk yararına çekinmeden kullanmışlar, toplumun aksak yönlerini kıyasıya eleştirmişlerdir.

Figanî'nin:

*Evvel özün sözün bilmeyen âdem
İtibarı rezaleti ne bilsin
Bunları bilmeyen cahildir madem
Namus gayret hacaleti ne bilsin³¹*

deyişi bu grup taşlamalar arasındadır.

ç Tasavvuf

²⁶ İvgin, a.g.e. s.21

* Geniş bilgi için Bkz. Mehmet Yardımcı, **Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri**, Ankara, 1998, s.281-290

²⁷ İvgin, a.g.e. s.39

²⁸ İvgin, a.g.e. s.24

²⁹ İvgin, a.g.e. s.25

³⁰ İvgin, a.g.e. s.32

³¹ İvgin, a.g.e. s.30

Tasavvuf, Klasik Türk şiiri içinde çok önemli yer tutmuş, pek çok şair, Kur'an unsurlarından ve Peygamber kıssalarından bolca yararlanmıştır. Bu şairlerin tutum ve davranışı âşıkları da etkilemiş, onlar da şiirlerinde tasavvufî unsurları bolca kullanmışlardır.

Tasavvufta olgunluğa ermenin yolu bir mürşide bağlanmaktan geçer. Figanî'de bu durum:

*Mürşid-i kâminden destur almayan
Ey Figanî Hak yoluna gitmeyen
Üstad-ı kâmile hizmet etmeyen
Feraiz bilmekle şair olur mu³²*

biçiminde ifadesini bulmuştur. Figanî:

*Gel verdiceğin ahd ile ikrarda kadim ol
Nasibîni al bâb-ı tevekkülde mukim ol³³*

diyerek herkesin tevekkül kapısına gelip, tasavvufu öğrenmesini ister.

Klasik şiirimizin ana kaynaklarının başında Kur'an unsurları gelmektedir. Klasik şairler için ayet ve hadisler birer hazine ve ilham kaynağıdır. Klasik Türk şiirinin etkisinde kalan Figanî de bu unsurları şiirlerinde bolca kullanmıştır.

*Oku elhamdülillah bi Rabb-ül âlemin ismin
Errahman-ül rahim ile erer maksûduna erham³⁴
Kudretinden bizi bina eylemiş
Aklı fikri hayır ata eylemiş
Kur'an aziminde sena eylemiş
Vel kadd-i keremna âyete şükür³⁵*

*Figanî âlemi seyran demişler
Bu dünyanın sonu viran demişler
"El hayâ ü min 'el-imân" demişler
Hicab perdesini kaldırmamalı³⁶*

gibi örnekler bunlardan sadece birkaçıdır.

Peygamber kıssaları Klasik edebiyatımızın ana kaynaklarındandır. Divan şairleri şiirlerinde peygamberlerin özelliklerini telmih yoluyla dile getirirler. İyi bir medrese öğrenimi gören divan şairleri peygamber kıssalarına şiirlerinde ustalıkla yer vermişlerdir. Figanî'nin şiirleri arasında da bu unsurlar göze çarpan hususlardandır. Örneğin:

*Türabı Hazret-i Âdem karılırken figan ettim
Anuncün ben Figan ismine düştüm şükürâne³⁷*

deyişinde; insanların atası, peygamberlerin ilki ve topraktan karılıp halkedilmesiyle yaratılış efsanelerine de konu olan Âdem Peygamber'e telmih yapmaktadır. Yine:

*Eğer hasmın karıncaysa yine merdane tut yahu
Bilürsün bir topal muru ne nush etti Süleyman'a³⁸*

deyişinde, Hz. Süleyman'ın bütün hayvanların dilini bilmesi ve onlara hükmetmesi olayı ile karıncanın aczin, Süleyman'ın ise güç ve iktidarın simgesi olarak tezat içinde verilmektedir.

Figanî'nin Şiirlerinde Mazmunlar

³² İvgin, a.g.e. s.36

³³ İvgin, a.g.e. s.47

³⁴ İvgin, a.g.e. s.70

³⁵ İvgin, a.g.e. s. 35

³⁶ İvgin, a.g.e. s.22

³⁷ İvgin, a.g.e. s.57

³⁸ İvgin, a.y.

Figanî'nin şiirlerini incelerken göze çarpan en önemli hususların başında divan şairleri gibi mazmunlara geniş yer vermesi görülmektedir.

Bilindiği gibi divan edebiyatı mazmunlar bakımından oldukça zengindir. Zaten divan edebiyatının anlatım sistemi mazmunlara dayanır. Mazmunlar, kalıplaşmış anlatım parçalarıdır. Ortak bir yaşam felsefesi ve inanış sistemine sahip olan divan şairi aynı kalıpları farklı kullanarak eserlerini oluşturmuşlardır. Zaman zaman âşıklar da bu kalıplaşmış, hazır ifade araçlarına baş vurup şiirlerinde bu kalıpları ustaca kullanmışlardır. Bu kullanışta âşıklar mazmunları daha çok benzetme motifi olarak ele almışlardır.

Klasik şiirimizde pek az ayrıntı ile bir tek güzel tipinin övüldüğü, hatları çizilmiş, boyaları vurulmuş, dekoru ve gölgeleri inceden inceye saptanmış klasik bir tabloya benzeyen divan şairinin güzeli halk şiirinde biraz daha gerçeğe büründürülmüştür.

a. Göz ve onun etrafında oluşan mazmunlar

Klasik şiirimizdeki benzetme ve mecazlar, klasik şiirin etkisinde kalan Figanî'de de ustaca kullanılmıştır. Klasik şiirde sevgilinin bakışı gamzeyi doğurur. Gamzede binlerce anlam vardır. Gamze yalnızca bakışa dayanmayıp göz, kaş ve kirpiğin birlikte ortaya koyduğu bir harekettir. Klasik şiirde gamze oka ve kılıca benzetilir. Bundan dolayı (müjgân) kirpik ile ve kaş (keman) ile birlikte kullanılır. Sevgilinin kaşları ile kirpikleri kurulu bir kemanı andırır.³⁹ Bir ok olan gamzenin hedefi; can, gönül, sine ve yürektir.

Klasik şiirimizde göz; ahuya teşbih edilir. Bu ahunun gözlerinin gayet iri ve siyah oluşuyla ilgilidir. Ayrıca gözler baygın ve sarhoş edici yani mesttir. Bazan da nergise benzetilir. Bu da mestlikten dolayıdır. Göz âşık şiirinde olsun divan şiirinde olsun siyahtır. Sevgili daha çok kömür gözlü, mahur bakışlı, ahu gözlüdür. Gözler her ikisinde de çeşmeye, yıldıza benzetilir. Gözyaşları nedeniyle göz çeşme gibidir. Âşığın gözyaşları arttıkça sele, ırmağa benzer. Öyle ki akan yaşlar değirmenler dönderir.⁴⁰ Figanî'nin şiirlerinde klasik Türk şiirinin etkisi ile göz ve göz etrafında gelişen mazmunlara sıkça rastlanır. Bunlardan Klasik Türk şiirinin önemli şairlerinden Nedim'in:

*Afet-i can dediler gamze-i celladın için
Nahl-i gül söylediler kamet-i şimşadın için*

dizeleri, Figanî'nin:

*Kirpikler ok kaş kemana kameti şimşad
Bir nin nigâhı ateş-i suzane yaratmış⁴¹*

dizeleri ile olan benzerliği bu etkinin en açık ifadelerinden biridir. Yine Figanî'de gördüğümüz:

*Dilber atma gamzen oku
Tâ tenimden cane geçti
Tığ-ı müjgânını sakın
Sînem üzre kane geçti⁴²*

Dizeleri ve:

*Olur olmaz güzel sevmez olursa tam sıfat olsun
Keman kaş gözleri ahu cemali afitap olsun⁴³*

³⁹ İskender Pala, **Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yay. Ank. 1995, s.197

⁴⁰ Mehmet Yardımcı, **Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri**, Ürün Yay. Ank. 1999, s.221

⁴¹ İvgin, **a.g.e.** s. 54

⁴² İvgin, **a.g.e.** s. 23

⁴³ İvgin, **a.g.e.** s. 81

biçimindeki söyleyişinde yer verdiği gözle ilgili mazmunlar klasik Türk şiirinin etkisiyle Figânî'nin ustaca kullandığı mazmunlardandır.

b. Yüz ve onun etrafında oluşan mazmunlar

Klasik şiirde yanak yerine kullanılan yüzün güzelliğine *cemal* denir. Bu kavram halk şiirinde de aynen kullanılmaktadır. Bu güzellik yani *cemal* güzelliği ilahi güzelliğin yansımından ibarettir.

Sevgilinin yüzünün aya benzetilmesi ay ışığının nurlu olmasından ve parlaklığındandır. Parlaklığı ve göz alıcılığı nedeniyle güneşe de benzetilmektedir.

Ben, klasik şiirimizde yüzdeki güzellik unsurları arasında sayılır. Yüz ve onun etrafında oluşan mazmunlar divan şiirinde ustaca kullanılmış:

*Bakamadım gün yüzüne yaş ile doldu gözüüm
Gör ne mahrûm eyledi bu dideyi gıryan beni* (Cafer)

diyen divan şairi Cafer'in dizelerine benzer söyleyişler Figânî'de de:

*Birinin cemali bedirlenmiş ay
Birinin kaşları kurulu ok yay
Birinin benleri aklım aldı hay
Biri Behram biri Hamza biri Zal⁴⁴*

biçiminde dizelere aktarılmıştır.

c. Saç ve onun etrafında oluşan mazmunlar

Klasik şiirimizde sevgilinin yüzü ya da gördanı üzerine dökülen saçların da hazineyi bekleyen yılanı, ejderhaya benzetilmesi, şekli ile kemende benzetilmesi, kokusu ile de anbere ve miske benzetilmesi sık sık baş vurulan mazmunlardır.

Klasik Türk şiirinin önemli şairlerinden Nefî'nin:

*Dile her muyu bir ejder görünür ol zülfün
Nice bin ejderi bir yerde tahayyül ne belâ* (Nefî)⁴⁵

beyitinde kullandığı saçla ilgili mazmunların Figânî'nin:

*Kâkülün kavs-i anber
Benzer giysuların ejder
Devşir zülüflerin dilber
Dökülüp gerdane geçti⁴⁶*

dörtlüğünde kullanılışı, klasik Türk şiirinden etkilenişinin güzel bir örneğidir.

ç. Gül- bülbül mazmunları

Klasik Türk şiirinde gül-bülbül mazmunları sık sık kullanılan mazmunlardandır. Gül daima sevgiliyi, bülbül ise âşığı sembolize eder. Halk şiirinde de bu unsurlar klasik şiirimizdeki gibi düşünülmüş ve bolca kullanılmıştır.

Figânî de gül ve bülbül mazmununu:

*Bu bir ince sözdür inceden ince
Bülbül feryad eder gülü görünce
Bir güzelin kendi gönlü olunca
Eşini arayıp bulması vardır⁴⁷*

ve:

*Ey mürğ-i gönül zağ gibi her dala konarsın
Can bülbülü ol aşk ile gülzarını fark et⁴⁸*

örneklerinde olduğu gibi çeşitli şiirlerinde kullanmıştır.

⁴⁴ İvgin, a.g.e. s. 26

⁴⁵ Metin Akkuş, *Nefî Divanı*, Ankara 1958, s.427

⁴⁶ İvgin, a.g.e. s. 23

⁴⁷ İvgin, a.g.e. s.33

⁴⁸ İvgin, a.g.e. s. 53

Figanî'nin şiirlerinde atasözlerinin yeri

Klasik Türk şiirinde dizeler arasında atasözü kullanma oldukça yaygındır. Bugün az kullanılan atasözlerine bile divan şairlerinin şiirleri arasında rastlanmaktadır. Divan şairi:

*Kirpikleri uzundur yârin hayâle sığmaz
Eski meseldir âşık mızrak çuvala sığmaz* (Havâî)⁴⁹

biçiminde atasözlerini ustaca kullanırken, klasik Türk şiirinin etkisi altında kalan Figanî de şiirlerinde :

*Kimi vardır elleri gül döşürür
Kimi vardır külden gömeç pişirir
Danışmıyan düzde yolun şaşırır
Danışan dağları aşar demişler
Bu eski meseldir söylenir gerçek
Takdire zevâl var tedbir de gerek
Karpuz kesmek ile soğumaz yürek
Susalığı kandırmaz kan demişler
Yolunca yap imeceyi geziği
Sıranı gözetle bozma diziye
Sürüden ayrılan körpe kuzuyu
Ya kurt kapar ya kuş kapar demişler*⁵⁰

örneklerinde örneklerinde olduğu gibi, divan şairlerinden hiç de geri kalmayarak atasözlerini ustaca ve yerli yerinde kullanmıştır.

Âşık Figanî'de edebi sanatlar

Klasik Türk şiirinde en çok kullanılan sanatların başında telmih gelir. Âşık da divan şairi gibi şiirlerinde telmihlere ortak bir anlayışla yer vermiştir. Kimi şiirlerinde Adem ile Havva'ya, kimi şiirlerinde Hz Süleyman'a, kimi şiirlerinde Hz. Muhammet ve Hz. Ali'ye, kimi şiirlerinde Hâbil ve Kabil'e telmih yapan Figanî:

*Görmedim sen gibi şüh-ı cihânı
Emsâlin bulunmaz Yusuf-ı Sâni
İsmin beyân etme Âşık Figanî
İmzalarında (ayın, mim, râ) yazarlar*⁵¹

dizeleriyle en çok telmih yapılan kıssalardan güzelliğiyle dillere destan, Yusuf kıssasına telmih yapmıştır.

*Fazla yok Karun kadar mâlın da olsa neyleyim
Vah yazıklar beş kulaç ehrâma başım bağlıdır*

diyerek de zenginliği nedeniyle pek çok divan şairinin yaptığı gibi Karun'a telmih yapmıştır.

Tarih sahnesinde her hangi bir yönüyle meşhur olmuş kişiler ve efsanevi olaylar klasik edebiyatımızın malzemeleri ve kaynakları arasındadır. Telmih yoluyla anılan bu kişilerden ve özelliklerinden divan şairleri sık sık söz ederler. Âşıklar da bu kişileri dizelerinde dile getirmektedir. Figanî de bu unsurları yeri geldikçe kullanmıştır. Örneğin:

*Sana her veçhile öz canım dedim
Her derdime derman Lokman'ım dedim
Nazargâhum şâhum sultanım dedim
Minnnet etmem senden başka ferde ben*⁵²

dizelerinde Lokman dertlere derman olması ve hekimliği ile anılır.

⁴⁹ Agâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, İst. 1984, s. 436

⁵⁰ İvgin, **a.g.e.** s.39

⁵¹ İvgin, **a.g.e.** s. 31

⁵² İvgin, **a.g.e.** s.29

Yine:

*Nic'oldu bu kadar Ekrem-i server
Hamza sahip-zaman Rüstem-i ejder
Süleyman-ı Nuşirevan İskender
Topundan intikam aldın ey felek⁵³*

dizelerinde görüldüğü gibi Hamza, kahramanlıklarıyla efsaneleşmiş bir yiğit; Rüstem, İran'ın ünlü kahramanlarından olup İranlıların milli destanları Şehname'de övgüyle bahsedilen kahraman; Nuşirevan, Adaletiyle ün salmış bir kahraman; İskender, ordusunun çokluğu, kahramanlığı ve ab-ı hayat suyunu aramasıyla ün salmış kahraman olup telmih yoluyla dile getirilmişlerdir.

Anka, Kaf dağında yaşadığı varsayılan, tüyleri renkli, yüzü insana benzer. Asla yere konmayıp daima yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alamet bulunan, adı var, kendi yok bir kuştur. Klasik şiirimizde sık sık rastladığımız anka kuşuna âşıkların şiirlerinde de rastlamak mümkündür. Figanî'de de:

*Bu dünya bir kız oğlan kız acuze resm-i nisadır
İzale etmedi bikrin gelip geçti nice anka⁵⁴*

biçiminde görülmektedir.

Leyla-Mecnun aşklarıyla tanınmış, İslâm edebiyatlarında mesnevi konusu olmuş, klasik edebiyatımızda da şairlerin sık sık sözünü ettikleri aşk kahramanları olarak tanınmıştır.

Figanî de divan şairleri gibi Leyla ve Mecnun'u dizelerinde sık sık dile getirmiştir. Örneğin divan şairlerinden İbn-i Kemal'in:

*Leyl-i saçın hevasına Mecnun-ı vakt olup
Divane oldu dağlara düşüp yeler saba (İbn-i Kemal)*

dizelerinde geçen Leyla ve Mecnun Figanî'nin:

*Sensin sebebi cümleyi azdırmaya evve
Bir leyli için Kays'ı sahrada bıraktın⁵⁵*

dizelerinde ve:

*Dame dolaşıp zülfüne bend oldu
Mevlâ seni Leylâ beni divane yaratmış⁵⁶*

söyleyişinde divan şairleri gibi telmih yoluyla dizelere aktarılmıştır. Figanî'nin yaptığı telmihlerin örneklerini çoğaltmak mümkündür.

Figanî'nin şiirlerinde yaptığı diğer edebi sanatlardan bazılarına da şu örnekler verilebilir:

Mecaz:

*Gönül gülşanına fideler diktim
Ne hikmet meyvayı bitmedi gitti⁵⁷*

Teşbih:

*Kâkülün kavs-i anber
Benzer giysuların ejder⁵⁸*

Teşbih-i belîğ:

*Perçemin başta yedi başlı bir ejderhâ misal
Oynatıp aklım yerinden bir de hicran eyledi⁵⁹*

⁵³ İvgin, a.g.e. s.25

⁵⁴ İvgin, a.g.e. s.55

⁵⁵ İvgin, a.g.e. s. 51

⁵⁶ İvgin, a.g.e. s.51

⁵⁷ İvgin, a.g.e. s.24

⁵⁸ İvgin, a.g.e. s.23

⁵⁹ İvgin, a.g.e. s.96

İstiare:

*Geçip karşısında feryad eyledim
Kemendin boynuma takti sevdiğim⁶⁰*

Tecaül ü ârif:

*Kullukta kusur eylemedin zatına amma
Bilmem ne sebep bendene düşman gibi baktın⁶¹*

Mübalâğa:

*Vicdanını gözet kalb-i selim ol
Filin günahına kefalet eyle⁶²*

Tezat:

*Neyleyüp ağlarsın ey deli gönül
Elbet ağlamanın gülmesi vardır⁶³*

*Fehm eyle gözüüm merd ile namerde nazar kıl
Gel eyle hazer yarını ağyarını fark et⁶⁴*

Tenasüb:

*Çalınsın saz keman santur kanun hoş makam ile
Okunsun şarkılar dilbesteler mahurdan sadâlarla⁶⁵*

Hüsn-i Talil:

*Hemi elemlerle dam-ı gurbette
Sabr-ı kanaatle vahdete şükür⁶⁶*

İrsal-ı Mesel:

*Esnafa da biraz insaf gerektir
Bal tutan parmağın yalar demişler⁶⁷*

İstifham:

*Üstad-ı kâmile hizmet etmeyen
Feraiz bilmekle şair olur mu⁶⁸*

*Canım beni sen kendine bigâne mi sandın
Kendin gibi bir serseri efsane mi sandın⁶⁹*

Lef ü neşr:

*Aşk narına bizler ezeli sırık ile yandık
Figanî'yi her ateşe pervane mi sandın*

Nida:

*Ey tab-ı melek Hak seni bir tane yaratmış
Her tarzı güzel meşrebi merdane yaratmış⁷⁰*

Mübalâğa:

*Teferrüç eylese bağ-ı gülistan içre mahbuban
Sezanın hikmetin tahsin eder de hu çeker güller⁷¹*

Kinaye:

⁶⁰ İvgin, a.g.e. s.28

⁶¹ İvgin, a.g.e. s.52

⁶² İvgin, a.g.e. s.21

⁶³ İvgin, a.g.e. s.33

⁶⁴ İvgin, a.g.e. s.53

⁶⁵ İvgin, a.g.e. s.56

⁶⁶ İvgin, a.g.e. s.35

⁶⁷ İvgin, a.g.e. s.40

⁶⁸ İvgin, a.g.e. s. 36

⁶⁹ İvgin, a.g.e. s.50

⁷⁰ İvgin, a.g.e. s.54

⁷¹ İvgin, a.g.e. s.79

*Muhalif ruzigâr esti saçağa sardı şiddetle
Yalnız ben değil külli dönen devranda yangın var*⁷²

İktibas:

*Kur'an aziminde sena eylemiş
"Vel kadd-i keremnâ" âyete şükür*⁷³

Bu örneklerden hareketle divan şiirinden halk şiirine geçen unsurları gözönünde bulundurunca Âşık Figanî'nin klasik Türk şiirinden büyük ölçüde etkilendiği görülmektedir.

Figanî'nin dilinin ağdalı oluşu da bu etkiyi doğrulayan hususların başında gelen unsurlardandır.

Bu etki bazen o noktaya varmıştır ki iyi bir âşık olan Figanî'de âşıklık gelenekleri bile ihmal edilmiştir. Âşık şiiri sade bir dille halkın derdine derman olurken Figanî sanki bir divan şairiymiş gibi ağır bili kullanmada hiçbir sakınca görmemiştir. Biraz dikkat edilince aslında arı-duru bir dille söylediği âşık tarzı deyişlerinde daha başarılı olduğu ortadadır. Bu etkinin doğal olduğunu da belirtmede yarar görüyoruz.

Figanî'nin yaşadığı dönemde âşıklar arasında klasik Türk şiirinin etkisi altında kalan pek çok âşıktan söz edilebilir. Bu kervanda Âşık Figanî de yerini almıştır.

⁷² İvgin, a.g.e. s.77

⁷³ İvgin, a.g.e. s.35